

A MŰVÉSZET FUNKCIÓJA

A 75 éve született kiváló román esztéta kiadatlan hagyatékából (a szöveg 1933. október 11-én hangzott el a rádióban).

Szókratész, a filozófus élete utolsó napjait töltötte az athéni tömlöcben, amikor álomra hunyt szeme előtt megjelent a Múzsák egyike, és világos hangon ráparancsolt: „Ébredj álmodból, Szókratész, és költés himnuszt Apolló dicsőségére!” Mire a reggel feltűnt a börtönrácsok között, az athéni bölcs már nyugtalanul töprengett az álombeli csodálatos látomás értelmén. Hogy himnuszt írjon Apolló tiszteletére, vagy bármiféle verset, dalt, eleddig nem fordult meg a bölcs elméjében. Élete perceit arra áldozta, hogy honfitársait, kivált az athéni ifjakat, a helyes gondolkodásra, az igaz ítéletre oktassa. Szókratész a köztereken sétált, a gazdagok terített asztalánál ült, vagy a polisz környékét járta, ott, ahol a Hüzosz-patak varázsos csobogása hallszik meg a tücskök éles cripelése, s örökké az a gondolat uralta, hogy mindama bajok, amelyekről kiváltképp szenvednek az emberek, az elméjükbe befészkelődött téves ítéletekből származnak, s elég lenne értelmüket megvilágosítani, hogy egyben szívük is megtisztuljon, és lábuk elé kanyarodjék a Jó ösvénye. E hitben megacélozódva lett Szókratész az athéniek tanítómestere s az emberiség lángelméinek egyike, az, aki felülmúlhatatlanul kamatoztatta az irónia és a sugalmazó kérdések adományát, azokét a kérdéseket, amelyek éppen az okulni vágyó ajkáról csalogatták elő a keresett igazságot. De miközben azon fáradozott, hogy megvilágosítsa honfitársai elméjét, Szókratész sosem kísértette meg a vágy, hogy elbűvölje szívüket. Az értelem-hívó Szókratésznek egyetlen gondolata sem irányult a művészet birodalma felé, s íme, hirtelen elhangzott az álombeli parancs: „Ébredj, Szókratész, zengjél himnuszt Apolló dicsőségére.” Hogy megnyugtassa háborgó kedélyét, Szókratész még azon a napon engedelmeskedett a Múza parancsának.

Tanulságát az ókori monda máig is őrzi. Ma, mint mindig, a művészet jelentős kiegészítő feladatot tölt be. Falusiak és városiak, minden idők és tájak emberei, koruk s hivatásuk szerint különbözőek, éberem őrzik magukban annak tudatát, hogy életük nem teljes, hogy az élet lehetőségeinek gazdagságából nekik csupán egy töredék jutott. Az egyéni lét töredékességének tudata igen erősen él az emberben, mégpedig abban, ami benne a legszemélyesebb és a legnemesebb. Mert vannak, kétségtelenül vannak olyan igénytelen és megalázó léteik, amelyekben korlátozottságunk kényszerítő körülménye a börtönfalon áthatoló egyetlen gondolat nélkül viszonyul az emberi virtualitások kiterjedéséhez. Amint valamelyest lazul a béklyó, máris feléled szükségünk a teljességre. De hol lelheti meg ki-elégülését az embernek ez az új törekvése? Sehol másutt, mint a művészetben. Akár üzleti vállalkozásba kezdünk, akár a tudományt műveljük, a közjónak szenteljük magunkat vagy az emberek nevelésének, életünk nem teljesedhetik ki, ha nem juttatunk benne helyet a művészetnek. Elég tekintetünket egy képre függesztenünk, vagy lapnyi versen pihentetnünk, elegendő átengednünk hallásunkat egy ritmusnak vagy egy dallamnak, hogy életünket egyszerűből megváltottnak, s

egész magunkat, túl a korlátozottságon, melyre szokott dolgaink ítélnék, ama teljesség meghódítójának érezzük, amelyben részesülni minden lelkes lény törekvése. Ennek a törekvésnek a hangja szólalt meg Szókratész, a nevelő álmában, amikor a Múza megrendelte tőle a himnuszt Apolló, a dalok védőistene tiszteletére.

Azt az erényét, hogy képes kiteljesíteni az ember életét, a művészet abból a lelki mechanizmusból meríti, amely őt magát mozgásba hozza. Figyeljük csak magunkat, amint egy szonátát hallgatunk, vagy a múlt valamely hősének romantikus történetét olvassuk. Először azt érezzük, igen határozottan, hogy amire valójában figyelünk, ezek a gondolatok és érzések, idegenek tőlünk, a hőshöz tartoznak, akiről az elbeszélés szól, vagy a művészhez, aki közvetítésükkel önmagát fejezi ki. Érdeklődésünk a művészet iránt számos vonatkozásban hasonlít arra, ahogyan valakinek a bizalmas vallomását hallgatjuk. Egy zenei mű első hangzatainak felcsendülésekor a megértő lélek ébred fel bennünk. Egy ember gyónását fogadjuk, és a bennünk ébredő érzést a kényes és súlyos titok letéteményeseként éljük át. De elég, ha tovább tart egy pillanattal a művészet érintése, s máris világosan felismerjük, hogy a ránk bízott titok voltaképp a saját titkunk, s a zenei hangok rezgése az ihletett szó, az ecset csillogó színei felszínre hozzák a régesrég lelkünk mélyrétegeibe temetett törekvéseket, vágyakat, kívánságokat. Minden műalkotás alapjaiban ott lüktet a líra áramlása, mondotta egykoron az olasz esztéta, Benedetto Croce. S ez a líra nemcsak az alkotóé, hanem azé is, aki megismeri a művet, és eltársalog vele. Ami a művészi kontemplációban szövődik, nem egyéb baráti kapcsolatnál, bizalmas közlések cseréjénél, amelyek világra segítik és hallhatóvá teszik az egyébként mindörökké rejtve maradó gondolatokat és érzéseket. Az antikvitás ezt az igazságot is felismerte. A művészet hatása felszabadító, és a *katarzisz* mindennél jobban illik rá. *Katarzisz*, vagyis virrasztás és egyben vigasz is — mintha az emberi lelket többnyire pecsét lakatolná, fájdalmas teher nyomasztaná, mintha megbénítaná a belső nyomás, mely kitörni akar, és csak a művészet lenne képes közlekedni a szellőztető nyílásokon, hogy megkönnyebbüljön s elcsituljon a lélek. Nem tagadható, hogy ha a művészet visszaadja az embert a maga integritásában, ezt mindenekelőtt azért teheti, mert a működésbe hozott szabadító mechanizmus felszínre segít valamit az emberi tudattalan tárházából.

Nagyon nyomatékosan figyelmeztet a művészet felszabadító funkciójára a modern mélylélektani iskola. Az arisztotelészi *katarzisz* régi fogalma új időszerűséget nyert Freud doktor és követői tanítása nyomán. De amilyen cáfolhatatlanok e hozzájárulás érdemei a tudattalan szerepét illetően a művészi alkotásban, éppoly nyilvánvalóak túlzásai is. Mert bizonyos, hogy a művészetben nemcsak a társadalom cenzúrájától elfojtott szexuális indítékok szabadulnak fel, hanem az emberi személyiség megszámlálhatatlan egyéb törekvése is. A művészetben minden emberi aspiráció megvalósul. A művészet a maga egészében nem egyéb, mint az ember boldogság-akarásának a replikája. Ezért valahányszor egy megrendítő színelőadásról, egy lelkünket különösképp megindító hangversenyről távozzunk, a tiszta kielégülésbe mindig belevegül a szomorúság árnyéka, melyet kétségkívül az a tudat váltott ki, hogy a megsejtett teljesség öröme elillan, amint az élet megszokott menete visszaikatja jogaiba létünk töredékes és szakadatlan elavulásra ítélt módját. A művészet boldogsága tehát pillanatnyi és futólagos, mert törékeny hódítását veszélyezteti az ember életét szabályozó dolgok tökéletlen rendje.

Az eddigiek során a művészet funkcióját csak az ember egyéni sorsával összefüggésben vettük szemügyre. Kiteljesítő, szabadító szerepét hangsúlyozva

azonban nem merítettünk ki mindent, ami betöltött funkcióiról elmondható. Hiszen a művészet a társadalom életéhez is hozzájárul. A nagy műalkotások egyben az emberi csoportosulások középpontjai is, a közösség intézményeihez és hagyományaihoz hasonlóan magvai a társadalomnak. Aki olvasnak vagy franciának vallja magát, kétségtelenül magáénak érzi azokat a nagy megvalósításokat is, amelyekhez más emberek hosszú sorával együtt hozzáilleszkedett. Éppen így mi sem csupán bizonyos fizikai adottságok következtében vagyunk románok, hanem szellemi tényezők hatására is, melyek közül a művészet kínálta örömeik nem a legjelentéktelenebbek. A románság-tudat kialakításáért Eminescu és Luchian éppoly sokat tett, mint a hadvezér Ștefan cel Mare vagy a művelődésszervező Matei Basarab.

De a művészet azzal is társadalmi irányban munkálkodik, hogy rajongói útján a rokonszeny képességét terjeszti. A művész valóban bezárkózhat a maga elefántcsonttoronyába, az összpontosítás, az elmélyült meditáció, a kitartó munka ama kényszerétől hajtva, amely nélkül meg se születne a mű. A műbarát azonban sosem zárkózik el, s nem is csoportosítja minden törekvését saját személye köré. A művészetből mindig a külső világ varázsa szól hozzánk, szenvedélyes érdeklődésünk más, a miénktől különböző sorsok iránt. Ha igaz, hogy a művészi élmény közös eredetű a gyónással, nem kevésbé igaz, hogy ennek a vallomásnak az oka elsősorban az az érdeklődés, amelyet a minket meghaladó valóság kelt bennünk. A művészettel kitörünk tehát saját személyiségünk fogságából, átengedve lényünket a szép, változatos, nagy világnak. Mérföldes boldogság, talán az egyetlen lehetséges boldogság mozgatóját találjuk benne. A költő Rabindranath Tagore meséli valahol *Emlékezéseiben*, milyen mély szomorúság árnyékolta be ifjúságát. Erre a szomorúságra nem volt gyógyír. Semmi sem tudta eloszlatni. Hanem amikor egy reggel a iantynaketi szülői ház teraszáról a pirkadat finom fényjátékát figyelte a szemközti falon, tiszta elragadtatást érzett, olyan lelki megkönnyebbülést, mint még soha azelőtt. Akkor értette meg az ifjú bölcs, hogy addigi nyomasztó szomorúsága szakadatlan befeléfordulásából eredt, az Én körében való hosszas időzésből, s hogy elég volt a külvilág felé forduló figyelem egyetlen pillanata, pusztán a hideg reggel gyöngéd fényreflexe, hogy lelkéig hatolhasson az új boldogság ígérete. Amit Tagore elmond, az a szépség minden megjelenési módjára érvényes, és természetesen mindenekelett a művészet megnyilatkozásaira; azzal, hogy felkínál a külvilágnak, a művészet a társadalomnak ad át bennünket. Amit az ember a művészetrel való érintkezésen nyer, az jóindulat, megértés embertársai iránt, érdeklődés és rokonszeny. Nagyon valószínű, hogy művészet nélkül a társadalom híjával maradna mai nyereségeinek, s szintoly valószínű, hogy a művészeti kultúra kiterjedésével és elmélyülésével csak nyerhet az emberiség társadalmi és erkölcsi haladása.

Aki napjainkban a művészet egyéni és közösségi funkcióival foglalkozik, szembetalálja magát a művészetre vonatkozó elméletek egyik eléggé elterjedt változatával. Beszéltek már a művészetéről mint a játék egyik formájáról, s hosszú ideig magát a játékot úgy értelmezték, mint az egyetlen funkciótlan, semmilyen szerepet be nem töltő emberi tevékenységet. Nem foglalkozhatom itt azoknak az elméleteknek minden problematikuságával, amelyek feltételezték, hogy léteznek funkciómentes, következőképp értelmetlen cselekvések. Annak a teóriának a cáfolásából, amely a művészetet a játék egyik változataként állította be, új nézet született, miszerint az emberi társadalmakban a művészet nagyon is komoly, meghatározott célú és kiemelkedően fontos tevékenység. Közismertek azok a küzdelmek, amelyeket a múlt század vége felé egy olyan gondolkodó vívott e felfogások

érdekében, mint J. M. Guyot. Láthattuk, mennyire lehetett igaza Guyot-nak, aki a művészetet a komoly élet kategóriájába helyezve kiszolgáltatta annak a veszélynek, hogy csupán függvénye legyen egy olyan létformának, melyet hivatása szerint éppen kiegészítenie és javítania kell. Mert hogyha a művészetnek van funkciója, az éppen az úgynevezett komoly, egyéni és közösségi lét töredékes, elfojtott és önző voltának meghaladásában rejlik. A művészetnek egyébként sincs szüksége arra, hogy felöltse a szakmai és tételes szigor álarcát. Képességei magas célkittűzéseit egyszerűből s mintegy akaratlanul elérő csodálatos adottságai kötetlen és kiismerhetetlen játékával.

Szilágyi Júlia fordítása

Mohi Sándor: Kerítés mögött

